

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA CULTURII MEDIEVALE DE LA SUCEAVA ÎN VEACURILE XV—XVI

ÎN VARA anului 1954 colectivul șantierului arheologic Suceava, informat de conducerea unei întreprinderi de stat care executa lucrări de amenajare a drumului național București-Ițcani, despre existența unor urme arheologice pe traseul șoselei, a organizat cercetarea teritoriului indicat.

La circa 150 m nord-est de biserica Sf. Dumitru și circa 200 m de borna kilometrică nr. 434 a drumului național se află o terasă ce formează înspre apa Sucevei fruntea platoului pe care este așezat orașul Suceava încă de la începuturile sale.

La aproximativ 60 m sud-est de malul stîng al șoselei a fost ridicată o construcție (fosta locuință a compozitorului Ciprian Porumbescu) despre care tradiția a păstrat amintirea că, inițial, ar fi fost o biserică catolică. Într-adevăr, cercetările¹ întreprinse în preajma acestei construcții, au dovedit că ea este una din cele două biserici catolice atestate de izvoarele medievale².

Elementul cel mai semnificativ în ceea ce privește determinarea rolului acestei construcții în vechime este absida altarului din partea de est a locuinței, care nu a suferit nici o transformare în exterior, de-a lungul veacurilor.

În marginea de est a terasei, la circa 40 m de fosta biserică, a fost executată o secțiune pe direcția nord-sud, lungă de 30 m și lată de 1,50 m. Secțiunea a fost adîncită pînă în solul viu și a dat următoarele rezultate: sub stratul vegetal au fost antrenate începînd de la — 0,20 m pînă la — 0,60 m, fragmente ceramice neolitice de tip Cucuteni, un vas întregibil aparținînd culturii bronzului și fragmente de vase din epoca feudalismului timpuriu atribuite culturii Romen-Borșevo³. În aceleași condiții au fost găsite în proporție mai redusă fragmente ceramice din orînduirea feudală, care se întind în timp din veacul al XIV-lea pînă în veacul al XVII-lea. Prezența unui astfel de material pe terasa I se explică prin antrenarea acestuia dinspre terasa a II-a, unde se găsesc bordeie din epoca medievală.

Terasa I, pe care a fost clădită biserica, a fost folosită de către locuitorii tîrgului ca cimitir. În secțiune au fost determinate stratigrafic mai multe nivele de morminte. Cel mai vechi nivel de morminte aparține probabil veacului al XIV-lea, fiind datat printr-o monedă emisă de bănăria voievodului Petru Mușat găsită lîngă unul din scheletele primului nivel (de jos în sus).

După înregistrarea acestor observații, săpătura din sectorul bisericii catolice a fost încheiată, rămînînd ca aceasta să fie reluată în cadrul cercetărilor mai ample privitoare la vechiul tîrg al Sucevei.

¹ Pe baza săpăturilor arheologice din vara anului 1956, colectivul a dovedit că această construcție a fost ridicată în secolul al XVII-lea și a avut rolul de biserică. Pe același teritoriu au fost descoperite și fundațiile unei biserici din secolul al XV-lea atribuită de asemenea coloniei catolice din Suceava.

² Pentru relatarea franciscanului Andrea Bogoslavich la 1623 despre o biserică cu hramul Sf. Treime, fostă a dominicanilor, și alături de aceasta o mănăstire catolică, vezi G. Călinescu, *Diplomatariu Italicum*, II, București, 1930, p. 327.

³ SCIV, V, 1—2, 1954, p. 238; p. 299, fig. 33.

În ziua în care lucrările șantierului au fost încheiate, colectivul a fost anunțat că în malul șoselei, pe terasa cercetată, au fost descoperite de către lucrători două pietre, care s-au dovedit a fi inscripții funerare. Cu toate că este vorba de o descoperire întâmplătoare, ne-am străduit să culegem informații exacte cu privire la aceste pietre funerare.

Prima inscripție (fig. 1/2 și fig. 2/2), orientată vest est, a fost descoperită la 20 m est de absida altarului fostei biserici catolice; ea zăcea la o adâncime de circa — 0,30 m față de suprafața solului vegetal. Piatra este spartă în șase bucăți, dintre care două lipsesc. Sub ea nu au fost găsite urme de cavou sau resturi de schelet; dimpotrivă, pământul pe care zăcea era frământat și amestecat cu multe alte resturi. Toate aceste observații justifică presupunerea că piatra a fost mișcată din poziția ei inițială.

Piatra funerară are lungimea de 1,35 m, iar lățimea de — 0,60 m. Înălțimea literelor este de 9 cm, iar a cifrelor (datei) de 11 cm. Lățimea fiecărei litere variază între 2 — 2,50 cm. Ea a fost lucrată dintr-un bloc de gresie sarmațiană locală, între spărturile căreia se observă urmele scoicii *Ervilia podolica*¹ — caracteristică rocilor din podișul cuprins între râurile Suceava și Moldova.

Pe cîmpul pietrei a fost sculptat în relief un arc dublu (compus), iar de jur împrejurul pietrei a fost excizată legenda în caractere latine majuscule, dintre care s-au putut descifra următoarele: — HIC * JACET — (aici zace). Sub aceste cuvinte meșterul a săpat anul 1513, în cifre arabe; fiecare cifră e despărțită de cealaltă prin puncte romboidale.

În partea dreaptă a legendei se citesc cuvintele în litere majuscule . . . UMRA * PETRUS-ARCUFEX-DOM . . . Între cuvintele *hic* și *jacet* meșterul a sculptat o rozetă cu 6 sepale. O asemenea rozetă cu cinci sepale precede cuvîntul *Petrus*, iar cuvîntul *arcufex* este urmat de o rozetă al cărei număr de sepale nu a putut fi determinat din cauza unei rupturi în această parte a pietrei.

Starea de conservare a inscripției, este în general, proastă, datorită pe de o parte naturii rocii din care a fost executată și asupra căreia agenții atmosferici au acționat, iar pe de altă parte rupturilor. Așa se face că partea stîngă și în același timp finală a legendei conține o serie de cuvinte a căror descifrare rămîne încă ipotetică: . . . US . . . f. LILO . . . f. PERFIDOS [S] TATHAROS. Cuvîntul *perfidus* este precedat de un semn de despărțire « f » întîlnit și la cea de-a doua inscripție.

Înainte de a trece la descrierea celei de-a doua pietre funerare, considerăm necesar, pentru a înlesni o mai bună înțelegere, să redăm textul integral al inscripției din anul 1513 chiar dacă aceasta cuprinde întreruperi și lecturi ipotetice:

HIC IACET . . . UMRA PETRUS ARCUFEX

1513

DOM . . . US . . . f LILO . . . f . . . PERFIDOS [S] TATHAROS.

A doua piatră funerară a fost descoperită la 50 m est de absida altarului fostei biserici catolice și la 30 m de prima. Condițiile stratigrafice și în general observațiile de teren prezentate pentru prima inscripție sînt valabile și pentru cea de a doua.

Piatra funerară a fost lucrată tot dintr-un bloc de gresie. De data aceasta însă meșterul a ales un bloc de piatră mai puțin poros, pe care l-a șlefuit bine înainte de a exciza literele legendei.

Calitatea superioară a pietrei, frumos șlefuită, apoi acțiunea agenților atmosferici care au dat naștere unei patine, contribuie alături de scrisul îngrijit, clar

¹ G. Macovei, *Geologie stratigrafică*, București, 1954, p. 422, fig. 279.

și uniform, la punerea în valoare a acestei inscripții; ea poate fi considerată ca unul dintre monumentele epigrafice feudale cele mai frumoase de pe teritoriul Moldovei.

Lungimea inscripției este de 1,68 m, lățimea de 0,65 m și grosimea de 15 cm; înălțimea legendei de 8 cm, iar lățimea de 3 cm (fig. 1/1 și fig. 2/1).

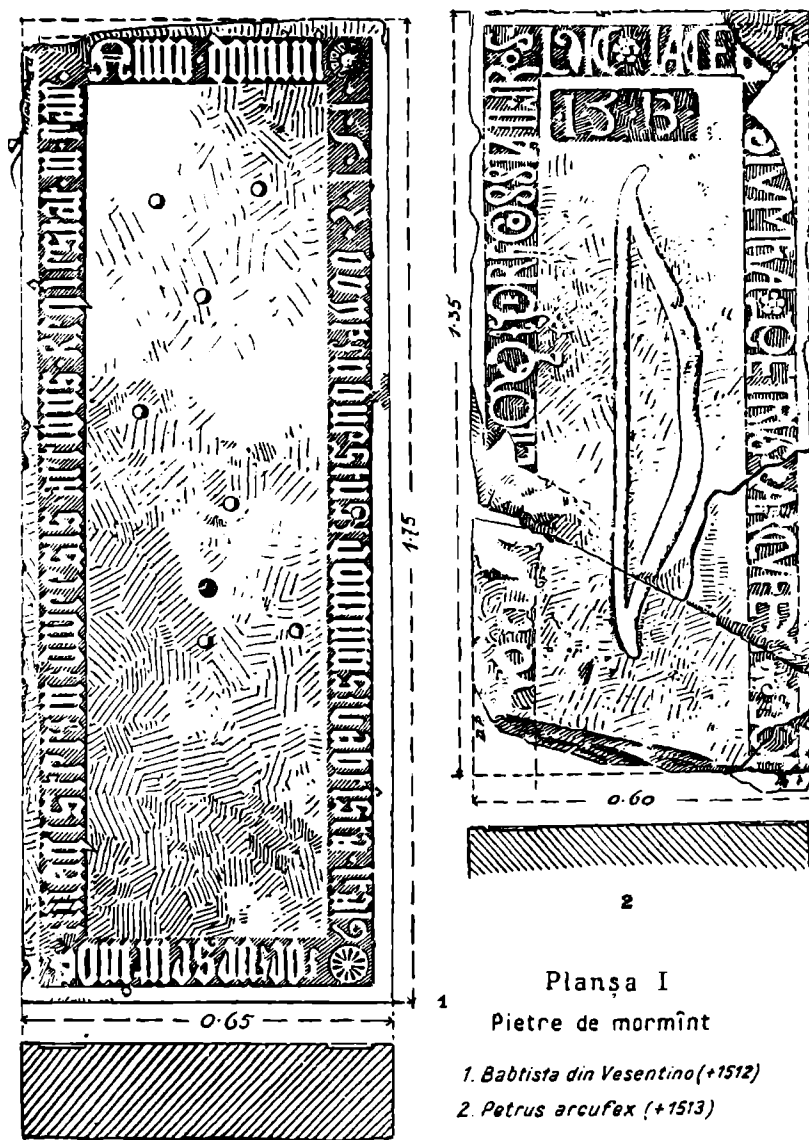

Fig. 1. — Pietre de mormînt. 1, Babtista din Vesentino (m. 1512);
2, Petrus arcufex (m. 1513).

Legenda este scrisă în limba latină medievală în caractere gotice minuscule. Ea are următorul conținut: *Anno domini 1512 obiit honestus dominus babtista ital⁹ [us] de vesentino magister in diversis artibus reqiescat in pace.*

În câmpul legendei se disting trei rozete dispuse astfel: o rozetă cu 8 sepale avînd elemente comune cu acelea de pe prima inscripție, desparte cuvîntul *domini*

¹ Semn prescurtat pentru *us*; v. C. I. Andreescu, *Manual de paleografie latină*, București—

lași, 1939, p. 118—119.

de anul 1512; o a doua rozetă cu același număr de sepale a fost sculptată între cuvintele *italus* și *vesentino*; și în sfârșit cea de-a treia rozetă, al cărei număr de sepale nu a putut fi stabilit, desparte cuvântul *vesentino* de *magister*.

Un număr de 12 puncte romboidale și 7 semne de despărțire de felul aceloră despre care a fost vorba și în cazul inscripției lui Petrus, vin să îmbogățească câmpul legendei de pe piatra lui Babtista.

În câmpul acestei inscripții au fost făcute 8 găuri, fiecare avînd diametrul de 2 cm și o adîncime de 1 cm, plasate în jumătatea superioară a inscripției. Ele au fost realizate după excizarea legendei. Afirmăția noastră se bazează pe observația că una dintre găuri taie partea superioară a celui de-al doilea — s — al cuvîntului *honestus*. Această observație ne îngăduie să presupunem că meșterul care a executat găurile a fost obligat să respecte anumite dimensiuni, de vreme ce el, depășind câmpul inscripției, a fost nevoit să sape cea de-a opta gaură chiar în câmpul legendei. Interpretarea justă a rolului acestor găuri rămîne încă deschisă și dă loc la o serie de ipoteze ¹.

Descoperirea celor două inscripții latinești în săpăturile din vara anului 1954 la Suceava îmbogățește tezaurul de monumente epigrafice în limba latină, găsite pe teritoriul Moldovei. De menționat, că din totalul de 92 de inscripții ² în limba latină descoperite pe teritoriul Moldovei, nici una nu aparține începutului secolului al XVI-lea ³.

În ceea ce privește determinarea funcției personajului înmormîntat sub ea, prima inscripție prezintă o mai mare importanță decît a doua. Petrus, mort în anul 1513, este numit arcufex, cuvînt care oglindește funcția sau îndeletnicirea sa. Prezența arcului pe inscripția lui Petrus se leagă de calificarea și preocuparea acestuia. Judecînd lucrurile după arma de luptă sculptată pe piatra de mormînt, Petrus nu putea să fie un meșter de arcuri obișnuite lucrate din alun, sau alt soi de lemn, pe care le vor fi folosit moldovenii din oastea de țară. Arma de luptă sculptată pe piatra funerară a lui Petrus face parte din categoria arbaletelor. Dacă admitem această ipoteză, sîntem îndreptățiți să afirmăm că Petrus era fie un meșter de arbalete, fie un conducător al unor luptători din Moldova care foloseau arbaletele. Ipoteza a doua pare a fi mai plauzibilă, dacă se ia în considerare partea finală a inscripției în care este vorba de *perfizii tătari*. Momentul morții acestui arbaletier coincide cu cel de-al treilea atac al tătarilor de la începutul sec. al XVI-lea, despre care cronică moldo-polonă ne informează că ar fi avut loc la 22 august 1513 ⁴.

Mențiunea despre *perfizii tătari* e de natură să arunce lumini noi asupra itinerariului raidului tătăresc din 1513, pe care cronicile îl socotesc că ar fi atins numai așezările dintre Prut și Siret ⁵. În ipoteza că cele două litere *us* păstrate în partea stîngă a legendei ar constitui partea de sfîrșit a cuvintelor /mortu/us sau /occis/us, se poate admite cu destul temei că Petrus a căzut în luptă cu tătarii.

¹ Amănuntul pare să indice la prima vedere un joc al hazardului. Totuși semnele despre care este vorba ar putea să reflecte unele preocupări cu caracter astrologic și astronomic ale lui Babtista. Subliniem că dispoziția lor indică constelația săgetătorului. Ipoteza nu trebuie exclusă cu ușurință, dacă ținem seama de faptul că în acest timp la curțile din Apus, funcționau persoane cu astfel de preocupări. La curtea lui Matei Corvin este chemat un oarecare Desideroso din Italia, cu pregătire astronomică și astrologică, pentru a pune în ordine documentele grecești evacuate în Ungaria, după căderea Constantinopolului și Atenei. *Enciclopedia italiana*, V, p. 119.

² Cifra indicată de statisticile întocmite de colectivul « Inscriptii și însemnări medievale » de la Institutul de Istorie al Academiei R. P. Romine. Menționăm că în acest număr sînt incluse, în afară de inscripțiile pe piatră în limba latină, și însemnările pe metale, pînză, grafite etc.

³ Excludem cele șase inscripții latinești din sec. al XV-lea, sau acelea din a doua jumătate a sec. al XVI-lea. În cazul de față este vorba de inscripții cuprinse între anii 1501—1525.

⁴ I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 229.

⁵ V. discuția la N. Iorga, *Istoria Romînilor*, IV, București, 1937, p. 290.

În cazul acesta, lupta a avut loc probabil în preajma Sucevei, obiectiv pe care îl ținteau cu siguranță tătarii.

A doua inscripție descoperită la Suceava nu prezintă dificultăți de citire, fiind bine conservată.

Greutățile constau în interpretarea titlurilor atribuite lui Babtista și anume: *honestus dominus* și *magister in diversis artibus*.

Cinstitul domn Babtista venit în capitala Moldovei din Vesentino¹ — Italia, putea să fie, după indicația din legendă, un învățat în diferite arte.

Fig. 2. — Pietre de mormint. 1, Babtista din Vesentino (? 1512); 2, Petrus arcufex (? 1513).

Din Moldova secolului al XV-lea se cunosc șase inscripții. Asupra unora dintre ele există însă semne de întrebare exprimate de altfel de înșiși editorii lor².

Pentru studierea inscripțiilor latine descoperite în incinta bisericii catolice din Baia, Alexandru Lapedatu folosește ca izvor principal pe Marco Bandini³, fără să fi văzut inscripțiile din anii 1410, 1485 și 1497. Inscripția din 1485, folosită de Lapedatu prin Xenopol, avea data scrisă în caractere runice⁴.

¹ *Enciclopedia italiana*, XXXV, p. 451.

² BCMI, XXIV, 1931 și XXXI, 1938.

³ Alex. Lapedatu, *Antichitățile de la Baia*,

BCMI, II, 1909, p. 59—60.

⁴ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, II, Iași, 1889, p. 234, nota 70.

Celelalte trei inscripții sînt datate astfel: două din 1444¹ și una în jurul anului 1467². Pe una din inscripțiile din prima categorie s-au citit cuvintele « Rihctner die, anno 1444 »³.

Atît inscripția lui Babtista, cît și cele discutate mai sus au legenda în caractere gotice. Spre deosebire însă de inscripția lui Babtista, cele trei inscripții din sec. al XV-lea au în cîmpul pietrei cîte o cruce excizată, fără alt decor însoțitor. Conținutul legendelor de pe inscripțiile din veacul al XV-lea din Moldova ne sugerează următoarele observații. În inscripția datată cu probabilitate în 1467 cuvîntul *dominus* precede numele unui oarecare Procop frate cu un *dominus* Georgii Isra. Din motivarea făcută de N. Iorga pe marginea celor două nume cuprinse în legendă reiese că piatra mormîntală aparține fratelui unei căpetenii de mercenari cehi, căzut în luptele de la Baia⁴. Dacă lucrurile stau așa, se poate presupune că cel înmormîntat aparținea unei familii cu poziție socială cunoscută și apreciată de contemporani, de vreme ce numele lui este precedat de cuvîntul *dominus*. Spre deosebire de cazul acesta, inscripția datată cu probabilitate în 1444 aparține unui *honestus vir* Simon, fără a fi numit *dominus*, ca în cazul lui Babtista și Procop.

Pietrele de mormînt scrise în limba latină descoperite în Moldova și datate la jumătatea și în a doua jumătate a sec. al XVI-lea au afinități cu inscripția din anul 1513 de la Suceava a lui Petrus arcufex. Cea mai caracteristică din punct de vedere tipologic ni se pare aceea din anul 1561 de la Baia, în care este vorba despre un *Fortis atleta Nicolaus*⁵.

În afară de caracterul comun al literelor și de tehnica de lucru, inscripția din anul 1561 de la Baia are puncte comune cu aceea a lui Petrus arcufex și în ceea ce privește ornamentația. Aici apar rozetele cu șase sepale plasate în cîmpul inscripției în partea dreaptă și stîngă a unei bare de la o cruce sculptată în centrul inscripției. Alt element comun îl constituie punctele romboidale excizate, folosite pentru despărțirea cuvintelor.

Dintre inscripțiile din sec. al XVI-lea pe al căror cîmp sînt reprezentate diferite elemente cu scopul de a ilustra ocupațiile celor înmormîntați sub ele, se cunosc două, în afară de aceea a lui Petrus arcufex de la Suceava. O inscripție deteriorată păstrată acum în Muzeul din Fălticeni poartă ca ornament un foarfece deschis, care simbolizează, după părerea editorului, ocupația aceluia pentru care a fost lucrată⁶. Același lucru se poate spune și despre inscripția de la Cotnari, datată 15 ianuarie 1576, atribuită unui anume Valentin Alzneus⁷.

Reținem în concluzie, că în legenda ultimelor două pietre funerare nu se specifică ocupația acelorora pentru care au fost făcute. În schimb în cîmpul pietrelor sînt sculptate în relief instrumentele care ne sugerează ocupația morților. În ceea ce privește inscripția lui Petrus arcufex, lucrurile sînt mai limpezi deoarece, alături de arcul sculptat, în legendă este semnalată și ocupația acestuia. Nu același lucru însă se poate spune despre inscripția din anul 1512 a lui Babtista, al cărei cîmp este liber, cu excepția celor opt găuri săpate ulterior și al căror rost nu a putut fi încă determinat cu precizie.

În legendele inscripțiilor din cea de-a doua jumătate a sec. al XVI-lea termenul *dominus* este întîlnit pe trei pietre funerare descoperite la Baia. Subliniem în mod deosebit conținutul unei inscripții din anul 1547, în care este vorba despre Ana,

¹ V. Brătulescu, *Pietrele mormîntale de la Muzeul din Fălticeni*, BCMI, XXXI, 95, 1938, p. 44.

² N. Iorga, *Pietrele de mormînt ale sașilor din Baia*, BCMI, XXIV, 1931, p. 1—2.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, fig. 3.

⁶ V. Brătulescu, *op. cit.*, p. 42.

⁷ BCMI, XXVI, 1933, p. 34.

mama domnului Petru din Baia, înmormântată la 15 aprilie 1547¹. Pe aceeași piatră este săpată o altă legendă datată 1 august 1568. Aceasta cuprinde știri despre fiica unui Petru *sartoris* (croitorul). Așadar, reiese limpede că locuitorii târgului țineau să precizeze în astfel de împrejurări fosta ocupație a decedatului sau a rudelor sale.

Din cele arătate reiese că inscripția lui Babtista se deosebește de celelalte prin următoarele:

a) natura rocii din care a fost lucrată; b) scrisul îngrijit și uniform în caractere gotice; c) titulatura folosită, necunoscută celorlalte pietre funerare, exceptînd bine înțeles cuvîntul *dominus*. Cuvîntul *dominus* pare să se refere în cazul inscripțiilor analizate la poziția socială a acelor înmormîntați, spre deosebire de o altă categorie pentru care este folosit cuvîntul *vir*.

Cercetarea întreprinsă pe restul izvoarelor și, în mod special, pe actele de cancelarie, demonstrează faptul că termenul *magister*² are un sens foarte larg, fiind atribuit unui mare număr de funcții diferite; tot astfel se constată că termenul *dominus*³ se aplică în evul mediu unei categorii largi, începînd cu meseriașii și terminînd cu marii demnitari. În legătură cu cele expuse mai sus, trebuie reținut însă că titlul de *magister* precede întotdeauna o funcție bine determinată, ca de pildă: *rasor*, *murrarius*, *lapicida*, *sartor* — meseriași, *bombardarius*, *naute* — militari, *chirurgiae et obstetriciae*, *cirohicus* — medici etc.⁴

În schimb în toate izvoarele denumirea de *magister in artibus* apare ca un titlu academic. La Du Cange, cuvintele *magister in artibus* sînt redade după Nicolaum Trivettum încă de la 1253, astfel: *qui vulgo nostris Maistre és Arts in Aca-demiis*⁵.

În legătură cu titulatura folosită în Evul Mediu, ni se pare semnificativă informația dintr-un act din anul 1505⁶ în care este vorba despre *domini Georgius Wagner*, *Johanes Coszner et magister Michael notarius civitatis* trimiși din Polonia în Moldova ca să lichideze unele litigii. Reiese limpede că Michael notarul orașului este un știutor de carte, de vreme ce este trimis pentru a rezolva litigiile la curtea unui voievod. De asemenea nu trebuie uitat că unul dintre compatrioții lui Babtista, medicul Mathei din Murano, se intitulează doctor în arte și medicină⁷. Expresia *arti doctor* este explicată la Du Cange în felul următor: *doctor sau magister in artibus*⁸.

Termenii *magister* și *artibus* sînt întilniți frecvent în cancelariile universităților din evul mediu. Universitatea din Praga proclamă *magister* pe un Nicolaus de Septem castris, iar despre un Conradus, tot din Transilvania, se menționează: *incipit in artibus*.

La 5 martie 1410, Iacob de Molda (orașul Baia) — Moldova este declarat de către aceeași universitate licențiat *in artibus*⁹.

Din cercetarea izvoarelor reiese că: a) termenii *dominus* și *magister* au o întrebuințare largă în diplomația vremii, dar sînt însoțiți întotdeauna de un cuvînt

¹ N. Iorga, *Pietrele de mormînt...*, p. 2—3, fig. 5.

² Vezi actul din 20 iunie 1494 în care este vorba de *magistro Petro serratori* și *magistro Henrico muratori* etc. în *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt*, Sibiu, 1880, p. 177.

³ Vezi actul din 28 martie 1494 în care este vorba de *dominus Caspar pellifice* ș.a., *op. cit.*, p. 167.

⁴ A. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Lipsiae, 1901, p. 397—400.

⁵ Du Cange, *Glossarium mediae et infimae lati-*

nitatis, V, 1885, p. 168, col. I.

⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. 23, p. 330.

⁷ Hurmuzaki, VIII, nr. 45, p. 37.

⁸ Du Cange, *op. cit.*, vol. I, p. 407; v. și Henri Jacquier, *François Villon printre noi* (cronică literară), *Steaua*, an VIII, 3, p. 110: «la 20 de ani fu promovat *magister in artibus* al Universității din Paris».

⁹ M. P. Dan, *Cehi, Slovaci și Români în veacurile XIII—XIV*, Sibiu, 1944, p. 61 și 62 și notele 68, 69 și 84.

care ilustrează preocuparea strictă și pregătirea într-o anumită ramură; b) cuvintele *magister in artibus* sînt atribuite unor oameni cu o calificare academică începînd încă din veacul al XIII-lea, în apusul Europei.

Înainte de a încheia considerațiile cu privire la înțelesul pe care ar trebui să-l atribuim titlului lui Babtista, trebuie luată în discuție și posibilitatea interpretării termenului *magister* în înțelesul de meșter. Ipoteza aceasta s-ar putea sprijini numai pe analogia parțială dintre titlul lui Babtista și titlul a doi meșteri străini, despre care știm că au lucrat la ridicarea monumentelor moldovenești. Primul este magistrul Luca¹, pentru care Iliăș Rareș stăruie pe lângă bistrițeni să-l lase să termine lucrările începute la biserica episcopală din Roman. Se știe de asemenea că Alexandru Lăpușneanu aduce un arhitect din Constantinopol pentru a ridica somptuoasele băi din Iași, după modelul acelora din Orient. Pe acest arhitect domnul îl numește într-o scrisoare adresată aceluiași bistrițeni *magistrum primarium* motivînd cu acest prilej că el are nevoie de zidari simpli din partea ardelenilor.

Faptul că Babtista nu poate fi socotit ca făcînd parte din categoria meșterilor străini veniți în acele timpuri în Moldova se sprijină pe următoarele observații: cercetările de pînă acum, dovedesc că pe teritoriul Sucevei nu au fost descoperite materiale, care ar putea să documenteze influența stilului italian al Renașterii. Meșterii și arhitecții străini care și-au desfășurat activitatea pînă în timpul domniei lui Petru Rareș, au fost chemați de obicei din Polonia, Galiția și Transilvania. Ipoteza că ei ar fi venit din Apus este exclusă de cercetătorii competenți în problema arhitecturii moldovene².

Pe linia interpretării titlului lui Babtista cu înțelesul de meșter s-ar putea crede că acest italian a fost chemat de către Bogdan cel Orb cu prilejul construcției bisericii Sf. Gheorghe din Suceava, construcție de mari proporții, care a fost transformată mai tîrziu în mitropolie. Lăsînd la o parte o serie de argumente³ care se opun acestei presupunerii, atragem atenția că Babtista moare în anul 1512, în timp ce construcția bisericii Sf. Gheorghe începe în anul 1514 și este terminată în anul 1522 în timpul domniei lui Ștefăniță voievod⁴.

Apoi, în cazul în care cuvîntul *magister* de pe inscripția lui Babtista are înțelesul de meșter, în mod firesc se naște întrebarea de ce nu au fost redată de către meșterul pietrar instrumentele care trebuiau în chip nemijlocit să ilustreze preocupările lui Babtista. Or, în același cimitir, la un an mai tîrziu este înmormîntat Petrus, pe piatra căruia este sculptat un arc dublu, ceea ce indică în mod sigur îndeletnicirile lui. Se pune în sfîrșit întrebarea, ce fel de meșter în diverse arte putea să fie Babtista? Procesul de diferențiere în cadrul meșteșugurilor din Suceava începe la începutul primelor decade a celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea⁵. Dacă meșterii moldoveni lucrau împărțiți pe ramuri, ca dulgheri, fierari, pietrari, încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea cu atît mai mult nu se poate admite că Babtista practica mai multe meserii, de vreme ce el venea din Italia, unde procesul diferențierii meseriilor se produsese cu mult mai înainte. În sfîrșit, trebuie amintit că angajarea unui meșter sau arhitect din Italia de către curtea din Suceava, în epoca la care ne referim, nu poate fi acceptată decît cu foarte mari rezerve.

¹ Alex. Lapedatu, *Meșterii bisericilor moldovene din sec. al XV-lea*, BCMI, V, 1912, p. 23—29.

² *Ibidem.* G. Balș, BCMI, XVIII, 1925, p. 268—270.

³ Faptul că ridicarea mitropoliei din Suceava este de pus mai repede în legătură cu unele influențe din nord se poate susține pe baza provenienței materialului de construcție mai scump, de ex. plumbul;

v. Hurmuzaki, II, 3, p. 15—16, pentru Bogdan cel Orb și *Columna lui Traian*, nr. 45, 1870, pentru Ștefăniță voievod.

⁴ Vezi pisania în BCMI, XVIII, p. 178, fig. 271.

⁵ Cf. comunicarea lui St. Olteanu, *Despre meșteșugurile de pe teritoriul Sucevei, sec. XIV—XV în lumina cercetărilor arheologice*, ms. la Institutul de istorie al Academiei R. P. Romine.

Așadar Babtista este mai degrabă un învățat decît un meșter. Trebuie stabilită însă epoca, sau domnia în care acest învățat putea să fie chemat la curtea voievozilor moldoveni din Suceava. Se știe că singurul¹ domn din Moldova de la sfîrșitul veacului al XV-lea care schimbă solii cu Italia, poartă corespondență² și folosește medici italieni la curtea sa este Ștefan cel Mare. Cu toate că Babtista moare în anul 1512, acest lucru nu ne împiedică să presupunem că el putea să fi venit în Moldova înspre sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare, chiar dacă numele acestui învățat nu este consemnat în corespondența vremii³.

Inscripția lui Babtista a fost lucrată de către un meșter din Moldova sau Transilvania⁴. Ea nu a fost lucrată de un meșter apusean. Se știe, spre exemplu, că în Italia ultima inscripție în caractere gotiforme este datată în anul 1428. Începînd cu mijlocul sec. al XV-lea inscripțiile din Italia sînt lucrate în stilul Renașterii cu caractere latine⁵. Folosirea în Moldova a scrisului cu caractere gotice în veacul al XV-lea este cunoscută și pe monedele de argint de format mic din domnia lui Ștefan cel Mare. Legenda monedelor este scrisă cu caractere asemănătoare inscripției lui Babtista.

Argumentul nu poate fi interpretat în sensul că Babtista ar fi meșterul matriței la bănăria lui Ștefan cel Mare. Acest sistem de scriere se întîlnește și pe alte monumente ale epocii. Spre exemplu îl găsim pe clopotul cel mic de la clopotnița mănăstirii Bistrița comandat de Ștefan cel Mare la Liov⁶.

Prezența lui Babtista la curtea lui Ștefan cel Mare și apoi la aceea a lui Bogdan cel Orb este în legătură cu îndeletnicirea acestui învățat la sfîrșitul sec. al XV-lea și începutul sec. al XVI-lea, în capitala Moldovei. Dată fiind pregătirea lui se poate presupune că el a fost chemat la Suceava pentru a organiza și conduce prima școală orășenească din Moldova.

O statistică publicată de Dr. Eugenius Barwinski⁷ în legătură cu studenții moldoveni care învățau la universitatea din Cracovia ne ajută în mare măsură să dezlegăm natura preocupărilor lui Babtista la Suceava. Din această statistică aflăm că, în cataloagele universității polone, între anii 1400—1551 este înregistrat un număr de 21 studenți din diferite orașe moldovenești, printre care și Suceava. Ultimul student menționat este Nicolaus Andree din Moldavia (Baia), la 1503.

Barwinski trage concluzia că nefrecventarea universității din Cracovia după anul 1503 este cauzată de războaiele dintre Polonia și Moldova din această perioadă. Argumentarea autorului ni se pare neconvingătoare. Conflictul a început în anul 1490⁸. După asediul Sucevei organizat de regele Ioan Albert al Poloniei în anul 1497, războiul este reluat. Și totuși, după această dată și pînă la 1503, sînt atestați în statistică un număr de 10 studenți din orașele Moldovei.

Nefrecventarea universității din Cracovia de către studenții moldoveni trebuie pusă mai degrabă în legătură cu alt eveniment, și anume cu prezența învățatului Babtista la Suceava. Pe linia argumentării de mai sus s-ar putea admite că Babtista a fost acel care a organizat prima școală din Moldova la inițiativa și cu sprijinul lui Ștefan cel Mare.

¹ Lăsăm la o parte solia lui Bogdan cel Orb, compusă din Ieremia vistier, Gheorghe postelnic și Bernard pîrcălab, pe care domnul o trimite la Veneția pentru stofe de aur și mătase. Marino Sanuto, *Diarii*, VI, col. 290—291, 297, citat după N. Iorga. La N. Iorga, Bernard este trecut ca logofăt. Corectarea dregătoriei acestui boier aparține prof. P.P. Panaitescu.

² C. Esarcu, *Ștefanu cellu Mare, Documente descoperite în Arhivele Veneției*, București, 1874.

³ Medicii lui Ștefan cel Mare vin din Veneția, iar Babtista era din Vesenino, Etruria (Toscana).

⁴ Ea are analogii cu unele inscripții din Transilvania, v. St. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1954, fig. 23—24.

⁵ Ernestus Diehl, *Inscriptiones Latinae*, Bonnae... MCMXII, pl. 48—50.

⁶ G. Balș, loc. cit., p. 267.

⁷ Eug. Barwinski, *Mironis Costini — Chronicon terrae moldavicae ab Aarone principe*, București, 1912, p. VII.

⁸ N. Iorga, *Istoria Romînilor*, IV, București, 1937, p. 221—222.

Se știe că procesul de dezvoltare a culturii medievale este nemijlocit legat de progresul orașelor. Datorită condițiilor de dezvoltare a orașelor din Moldova, a relațiilor și schimbului de produse care ia forme din ce în ce mai largi, negustorii sînt primii care au nevoie de știința de carte. Nu întîmplător în statistica lui Barwinski înregistrăm numai nume de studenți proveniți din mediul urban moldovenesc. Dezvoltarea schimbului de mărfuri naște relații tot mai strînse între negustorii moldoveni și aceia din țările vecine, și de aceea moldovenii sînt obligați să studieze și să cunoască scrisul și cititul. Numai așa se explică faptul că la 1465 negustorii *Dorinus italicus* și *Cokza armeanul* din Suceava sînt pomeniți

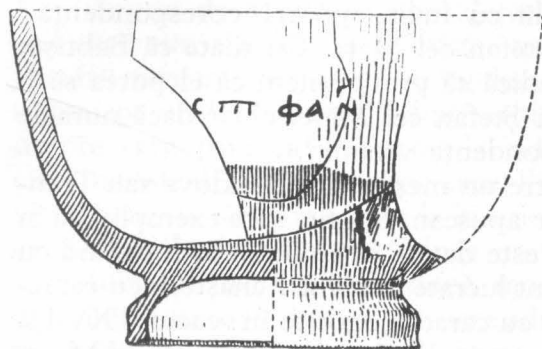

Fig. 3. — Vas cupă descoperit la Suceava.

într-un act din care reiese limpede că părțile semnează și țin evidența socotelilor ¹. Alături de negustori, în sînul orașelor încep să se manifeste pe acest tărîm și

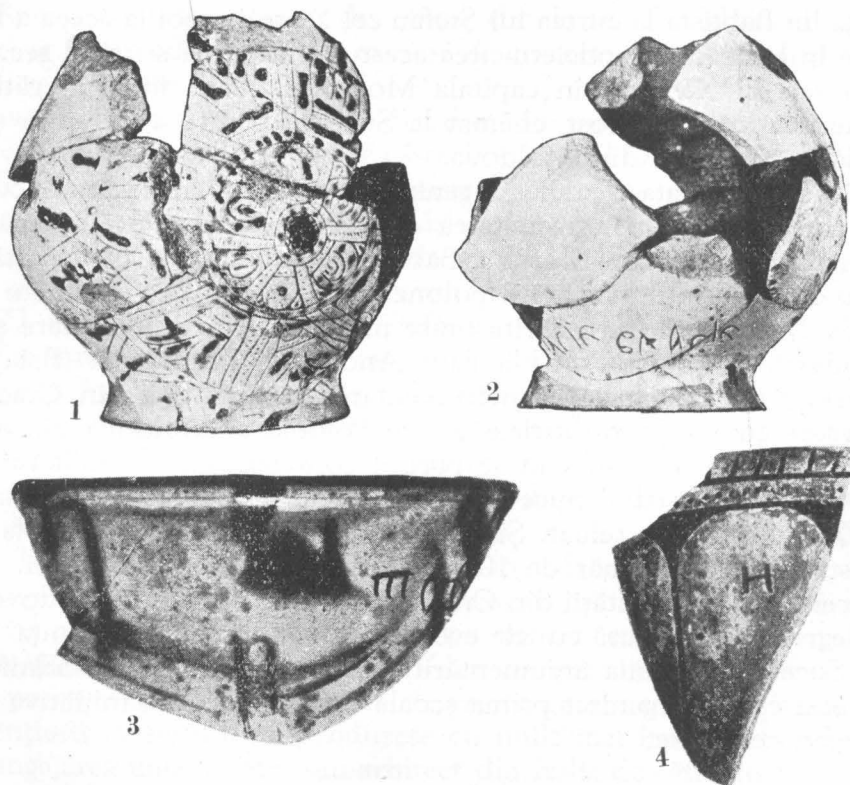

Fig. 4. — Fragmente de vase cu inscripții slave, descoperite la mănăstirea Putna.

meșteșugarii. În săpăturile arheologice efectuate pe teritoriul marelui Novgorod, mult timp capitală a statului rus din nord, au fost descoperite însemnări pe coji de mesteacăn atribuite de cercetătorii sovietici meșteșugarilor din acel oraș.

¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. 23, p. 296.

Asemenea manifestări au fost constatate cu prilejul săpăturilor și la Suceava. Astfel, pe o serie de plăci decorative folosite la ornarea sobelor de teracotă s-au găsit scrise anumite cuvinte. Uneori scrisul apare și pe ceramica de largă întrebuințare. În campania de săpături din vara anului 1954 în săpăturile executate în curtea bisericii Domnițelor din Suceava, a fost descoperit un vas-cupă smălțuit de culoare verde deschis. Vasul are pe pîntecul său incizat cuvîntul **ГТФАН** în caractere slave. Conturul literelor este smălțuit cu maron (fig. 3).

Analiza atentă a vasului și a literelor incizate pe el dovedește că meșterul a scris cuvîntul **ГТФАН** cu puțin înainte de introducerea vasului în cuptor. Condițiunile stratigrafice clare și analiza tipologică a vasului ne determină să-l datăm în sec. al XV-lea. Acest vas de la Suceava are multe afinități cu altele descoperite în săpăturile de la mănăstirea Putna (fig. 4). Toate fragmentele scrise de la mănăstirea Putna datează de asemenea din a doua jumătate a sec. al XV-lea.

În concluzie, trebuie subliniat că știința de carte însușită de negustorii și meșteșugarii din orașele noastre precum și raporturile lor comerciale tot mai accentuate cu elementele din mediul rural și urban vor produce o cotitură în procesul începuturilor scrisului în limba română. Așa se explică faptul că primele zapise scrise în limba română sînt emise în orașele noastre de către elemente din mediul urban¹. Aceste zapise înregistrează acte de vânzare-cumpărare încheiate de obicei în prezența șoltuzilor și pîrgarilor din orașe, urmînd ca, mai tîrziu, ele să fie întărite prin hrisoavele domnești emise de cancelariile domnilor în limba slavonă.

GH. DIACONU

К ВОПРОСУ О СРЕДНЕВЕКОВОЙ КУЛЬТУРЕ XV—XVI ВЕКОВ В СУЧАВЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

На католическом кладбище в Сучаве были найдены в 1954 г. две надписи. Первая, разбитая на шесть кусков, плохо сохранилась. По мнению автора, она посвящена лучнику, убитому в боях с татарами в 1513 г.

Вторая, гораздо лучше сохранившаяся надпись, посвящена ученому, прибывшему к концу XV в. в Сучаву из Везентино (Италия). Автор предполагает, что итальянец Бабтиста является основателем первой городской школы в Молдове. В то время, когда Бабтиста находился в Сучаве, в списках Львовского университета не фигурировали имена студентов из молдавских городов. Это объясняется тем, что в этот период они учились в школе Бабтисты в Сучаве.

Учреждение высшей школы в Сучаве составляет часть общего развития городов Молдовы во второй половине XV в., что в значительной мере повлияло на появление первых письменных памятников на румынском языке.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Надгробные камни. 1 — Бабтисты из Везентино († 1512); 2 — Петруса лучника († 1513).

Рис. 2. — Надгробные камни. 1 — Бабтисты из Везентино († 1512); 2 — Петруса лучника († 1513).

Рис. 3. — Сосуд-чаша, найденный в Сучаве.

Рис. 4. — Фрагменты сосудов со славянскими надписями, найденные в монастыре Путна.

¹ Scrisoarea lui Neacșu din Cimpulung in *DIR*, B. I (1501—1525), p. 169—170.

CONTRIBUTION À LA CONNAISSANCE DE LA CIVILISATION MÉDIÉVALE À SUCEAVA, AUX XVe et XVIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Pendant l'été 1954, deux inscriptions ont été découvertes à Suceava, à l'intérieur d'un cimetière catholique. La première, brisée en six morceaux, était en mauvais état. Ce serait, selon l'auteur, celle d'un arbalétrier, mort en 1513 pendant les luttes contre les Tartares.

La seconde inscription, bien conservée, est relative à un lettré venu de Vesentino (Italie) à Suceava vers la fin du XVe siècle. L'auteur suppose que l'italien *Babtista* serait le fondateur de la première école ouverte dans une ville de Moldavie. Durant son séjour à Suceava, les registres de l'Université de Lwow ne mentionnent plus de noms d'étudiants originaires des villes moldaves; ce fait ne peut s'expliquer qu'en admettant que les étudiants suivaient à cette époque les cours de l'école de ce *Babtista*, à Suceava.

La fondation d'une école d'enseignement supérieur à Suceava fait partie intégrante du processus de développement des villes moldaves pendant la seconde moitié du XVe siècle et constitue un fait qui contribuera, dans une large mesure, à l'apparition des premiers textes écrits en langue roumaine.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Pierres tombales. 1, *Babtista de Vesentino* († 1512); 2, *Petrus arcufex* († 1513).
 Fig. 2. — Pierres tombales. 1, *Babtista de Vesentino* († 1512); 2, *Petrus arcufex* († 1513).
 Fig. 3. — Vase en forme de coupe découvert à Suceava.
 Fig. 4. — Fragments de vases à inscriptions slaves, découverts au monastère de Putna.